

5. Жаратылыстану. Мұғалімге арналған нұсқаулық. 4-сынып мұғаліміне арналған оқу-әдістемелік құрал/ Бигазина П.К., Жаманкулова А.Ж., Кажекенова Э.А. және басқалар. –Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2018. –172 б.

6. Савенков И.А. Маленький исследователь. Развитие логического мышления. 6-7 лет. – М.: Академия развития, 2004.

Ережеева Г.А.

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

ӘМБЕБАП ОҚУ ӘРЕКЕТТЕРІНІҢ МӘНІ МЕН ТҮРЛЕРІ

Аннотация.Мақалада бастауыш мектеп оқушыларының әмбебап оқу әрекеттерінің мәні мен түрлері қарастырылып, мақсат қою, жоспарлау, болжау, бақылау, бағалау, түзету және өзін-өзі реттеу әрекеттерінің мәнін анықталған. Әмбебап оқу әрекеттерінің оқушылардың оқу іс-әрекетін қалыптастыру процесінде жүйе құраушы маңызы бар екені және оқу іс-әрекеттерін қалыптастыру процесінің құрамындағы жеке операциялар көрсетілген.

Кілт сөздер: әмбебап оқу әрекеттері, мақсат қою, жоспарлау, болжау, бақылау, бағалау, түзету.

Көптеген онжылдықтар бойы мектеп оқушыларға білім, іскерлік мен дағдыларды беруге бағытталған және мұғалімнің рөлі дайын білімді тарату болды. Қоғамдағы технологияландыру, жаһандану процестері білім беру парадигмасына айтарлықтай өзгерістер енгізді. 50-ші жылдары ірі кеңес ғалымдары (Б.Г.Ананьев, Л.В.Занков және т.б.) бастауыш сынып оқушыларын оқытуға бағытталған күш-жігердің психологиялық дамудың тиісті әсерін қамтамасыз етпейтіндігін анықтады және сипаттады. 50-ші жылдардың соңында Д.Б.Элькониннің басшылығымен білім алушыны оқу іс-әрекетінің субъектісі ретінде қалыптастыруға бағытталған дамытушылық оқыту жүйесін әзірлеу бойынша үлкен ғылыми-практикалық ұжым (В.В.Давыдов, В.П.Зинченко, А.К.Маркова,К.П. Мальцева, В.В.Репкин, П.М.Якобсон және т.б.) қалыптаса бастады.

80-ші жылдары И.А.Липкина, М.В.Матюхина, Л.А. Рыбак, Н.Ф.Тализина және т.б. еңбектері пайда болды, олар оқушылардың оқу қабілетін дамыту қажеттілігін немесе Н.Ф.Тализинаның анықтамасы бойынша «танымдық іс-әрекеттің жалпы түрлерін» дәлелдеді.

Одан әрі 90-шы жылдары Ю.К.Бабанский оқу-ұйымдастыру, оқу - ақпараттық, оқу-интеллектуалдық, ақпараттық және логикалық дағдыларды қамтитын жалпы білім беру дағдыларының классификациясын жасады.

Алайда, оқушылардың оқу іс-әрекетін қалыптастыру саласындағы елеулі әзірлемелерге қарамастан, білім беру стандарты тек оқушылардың білімі мен дағдыларына қойылатын талаптарды анықтайтындығына байланысты жалпы білім беру дағдыларын қалыптастыру міндеті ұзақ уақыт бойы дамушы білім берудің міндеттерінің бірі болып қала берді.

2000 жылдары мектеп білім беру парадигмасының білімділіктен іс-әрекеттік белсенділікке ауысуына байланысты қайта құруды бастады. Білім берудегі құзыреттілік тәсілді дамытуға серпін берілді, оның негізінде қазіргі қоғамның талаптарына жауап беретін жеке қасиеттерді тәрбиелеу мен дамытуды көздейтін жүйелі-белсенді тәсіл жатыр.

Оқу іс-әрекеттерін қалыптастыру тұжырымдамасы іс-әрекет теориясына негізделген, оның мәні П.Я.Галперин, В.В.Давыдов, А.Н.Леонтьев, С.Л.Рубинштейн, Д.Б.Элькониннің еңбектерінде ашылады. Бұл тұжырымдаманың негізгі ұғымдары – «іс-әрекет», «сана», «тұлға», «әрекеттер», «операциялар».

«Оқу әрекеті» термині 70-ші жылдары дамытушылық оқыту жүйесінде қолданыла бастады, мұнда оқыту білім беру процесін ұйымдастырудың мазмұны, әдістері мен формалары даму заңдылықтарына тікелей бағытталған, ал негізгі ерекшелігі білім алушылардың дамуының негізі оқу қызметі болып саналады. Оқу іс-әрекетінің теориясы А.Н.Леонтьевтің еңбектерінде әзірленген қызмет теориясына негізделген. Бұл теорияға сәйкес, адамның іс-әрекеті әрқашан шындықтың шығармашылық өзгеруімен байланысты. Демек, оқушының оқу іс-әрекеті шеңберінде білімді игеруі игерілетін материалды шығармашылық түрлендіруден басталады.

Бірқатар авторлар «оқу әрекеті» ұғымын «өзін-өзі өзгерту», «өзін-өзі дамыту», «трансформация» ұғымдарымен байланыстырады, оқу іс-әрекетінің субъективті сипатын атап өтеді. Ең жақын И.А.Зимняя тұжырымдаған анықтама: «Оқу әрекеті - субъектінің өзін-өзі бақылау мен өзін-өзі бағалауға ауысатын сыртқы бақылау мен бағалау негізінде оқытушы арнайы қойған оқу

міндеттерін шешу процесінде оқу іс-әрекетінің жалпыланған тәсілдерін игеру және өзін-өзі дамыту жөніндегі қызметі» [1].

Оқу қызметі оқу қызығушылығы, мақсат қою, жоспарлау, оқу әрекеттері (оқу материалымен әрекет ету), бақылау және бағалау сияқты компоненттерден тұрады [2, Б.5].

Оқу әрекеттерін анықтау кезінде А.Г. Асмоловтың жұмысына сүйенуге болады, онда автор мынаны баса айтады «реттеуші іс-әрекеттер оқушыларға олардың оқу қызметін ұйымдастыруды қамтамасыз етеді. Оларға мыналар жатады:

- мақсат қою - оқушыларға бұрыннан белгілі және үйренген және әлі белгісіз нәрселердің арақатынасы негізінде оқу міндетін қою ретінде;

- жоспарлау - түпкілікті нәтижені ескере отырып, аралық мақсаттардың реттілігін анықтау; іс-қимылдар жоспары мен реттілігін құру;

- болжау - білімді игеру нәтижесі мен деңгейін, оның уақытша сипаттамаларын болжау;

- эталоннан ауытқулар мен айырмашылықтарды анықтау мақсатында әрекет ету тәсілі мен оның нәтижесін берілген эталонмен салыстыру түріндегі бақылау;

- түзету - эталон, нақты әрекет және оның нәтижесі сәйкес келмеген жағдайда жоспарға және әрекет ету тәсіліне қажетті толықтырулар мен түзетулер енгізу;

- бағалау - оқушыларға қазірдің өзінде не үйренгенін және нені игеру керектігін анықтау және түсіну, ассимиляцияның сапасы мен деңгейін білу;

- өзін-өзі реттеу күш пен энергияны жұмылдыру, ерікті күш (мотивациялық қақтығыс жағдайында таңдау) және кедергілерді жеңу қабілеті ретінде» [3, Б.29].

Оқу әрекеттерін меңгеру баланың оқу қабілетін қалыптастырады. Оқуға деген ұмтылыс пен қабілет бастауыш сынып оқушысын белсенділік, тәуелсіздік, бастамашылық, жауапкершілік және т.б. сияқты қасиеттерге ие оқу іс-әрекетінің субъектісі ретінде сипаттайды.

Оқу әрекеттері тұлғаның дамуы үшін ерекше маңызға ие, өйткені олар іс-әрекетті, мінез-құлықты, басқалармен өзара әрекеттесуді ерікті реттеуді қалыптастырумен байланысты.

Г.К. Селевко «мақсат қою іс-әрекетінде бостандық, мақсаттылық, қадір-қасиет, ар-намыс, мақтаныш, тәуелсіздік тәрбиеленеді.

Жоспарлау кезінде - тәуелсіздік, ерік, шығармашылық, жасампаздық, бастама, ұйымшылдық.

Мақсаттарды іске асыру кезеңінде - еңбекқорлық, ерік-жігер, шеберлік, орындаушылық, тәртіптілік, белсенділік.

Талдау кезеңінде қарым-қатынас, адалдық, бағалау критерийлері, ар-ождан, жауапкершілік, қарыз қалыптасады» деген.

Оқу әрекеттері танымдық (мақсат қою, рефлексия) және жеке іс-әрекеттермен (мотивация, өзін-өзі бағалау) тығыз байланысты, олардың қалыптасуы мен дамуына әсер етеді. Сонымен қатар, бастауыш оқыту кезеңі бастауыш сынып оқушыларының оқу іс-әрекетінің негіздерін қалыптастыру үшін сезімтал екенін түсіну маңызды.

Мақсат қою - ойлаудың да, басқа да әртүрлі қызмет түрлерінің құрамдас бөліктерінің бірі. Мақсат қою әрекеті білім алушыларға іс-әрекеттің мақсаттарын қабылдауға, түсінуге және сол үшін тұжырымдауға, сонымен бірге олардың қажеттіліктері мен себептерін білдіруге мүмкіндік береді. Мақсат қою әрекетінің қалыптасуы танымдық мотивацияның, оқу іс-әрекетіне мотивацияның қалыптасуы мен дамуына әсер етеді.

Мақсат қою процесінде бастауыш сынып мұғалімі бастауыш сынып оқушыларының мақсатын сақтау проблемасына тап болады, өйткені олар жас ерекшеліктеріне байланысты оқу қызығушылығын жоғалтуы мүмкін, сол немесе басқа жұмыс басталған мақсатты ұмытып кетуі мүмкін. Бұған жол бермеу үшін мақсат шешілуі мақсатқа жетуге мүмкіндік беретін міндеттер жиынтығына дейін нақтылануы керек. Көбінесе тапсырмалар жұмыс кезеңдерімен байланысты, сондықтан келесі оқу әрекеті жоспарлау болып табылады.

Жоспарлау әрекеті - мақсат қою кезеңінде тұжырымдалған міндеттерді шешу құралдарын іздеу, іс-әрекеттің жолдарын, бағыттарын анықтау, мақсатқа жету үшін орындалуы керек әрекеттер тізбегін анықтау. Бұл кезең қызмет жоспарын құрумен аяқталады.

Жоспарлау әрекеті болжаумен байланысты - мүмкін қиындықтарды, уақыт шығындарын, тапсырманың орындалу деңгейін (мәселені шешу) болжау. Болжау әрекетін орындау кезінде оқушы сұрақтарға жауап беруі керек: Мен өзім не істей аламын? Маған қандай көмек керек? Маған қанша уақыт қажет? Тапсырманы орындаудың қандай деңгейін таңдаймын (негізгі немесе жоғары)?

Оқу мәселесін шешу процесінде бақылау әрекетіне ерекше мән беріледі. «Бұл барлық оқу іс-әрекетін баланың өзі басқаратын ерікті процесс ретінде сипаттайды. Оқушылардың бақылау әрекетін меңгеруі оқушыларға өз қызметін дұрыс ұйымдастыруға, оның барлық құрамдас әрекеттерін саналы

түрде түзетуге мүмкіндік береді; дәлдік, табандылық, тәуелсіздік, өзіне деген сенімділік сияқты жеке қасиеттерді қалыптастыруға ықпал етеді; оқушыларды орта мектепте оқуға дайындаудың маңызды кезеңі болып табылады» [4, Б.17].

Оқу үдерісіндегі бақылау оқу мотивациясына әсер етеді, бастауыш сынып оқушыларын оқытуда жеткіліксіз дамыған назар сияқты мәселені шешеді. Бақылау әрекеті бастауыш сынып оқушысының мінез-құлқының еріктілігімен байланысты дәлдік, тәуелсіздік, зейін тәртізді тұлғаның маңызды қасиеттерін қалыптастырады.

Оқу іс-әрекетінің келесі маңызды құрамдас бөлігі бағалау болып табылады. Бағалауды - оқу әрекеті мен бағалауды – бағалауды орындау, бағалау үкімдерін шығару процесін ажырату керек. Бағалау процесінде оқушының өзін-өзі бағалауы қалыптасады, бұл оқу процесінде оқушының мінез-құлқына үлкен әсер етеді.

Бағалау бірнеше өзара байланысты функцияларды орындайды: оқу әрекеттерін орындау нәтижелерін бекіту (бақылау және диагностикалық функциялар), одан әрі қызметке ынталандыру (ынталандыру және тәрбиелеу функциялары), барабар өзін-өзі бағалауды қалыптастыру, сыни ойлау (дамыту) және т. б.

Өзара байланысты екі ұғымды ажырату қажет: жеке өзін-өзі бағалау және оқу. Өзін-өзі бағалау «өзін және оның жетістіктерін барабар бағалау, оның жеке басының күшті және әлсіз жақтарын көру қабілеті, оның ілімдегі мүмкіндіктері туралы хабардар болу, ілімдегі жетістігінің/сәтсіздігінің себептерін барабар бағалау қабілеті, өзінің артықшылықтары мен кемшіліктерін көре білу» ретінде қарастырылады [5, Б.5]. Оқу өзін-өзі бағалау дегеніміз - баланың өзін оқушы ретінде қалай бағалайтындығы. Оқу іс-әрекетін дамыту шеңберінде оқу қабілетінің шарты ретінде барабар өзін-өзі бағалауды қалыптастыру өте маңызды. Тек дұрыс өзін-өзі бағалау оқушыны өз дағдыларын жетілдіруге ынталандыруы мүмкін. Бағалау әрекеті бойынша жұмыс барысында бақылау-бағалау тәуелсіздігі деп аталатын қажеттілік және өз іс-әрекеттерін бағалау мүмкіндігі қалыптасуы керек. Студент, біріншіден, өз іс-әрекетін бағалау қажеттілігін сезінуі керек, екіншіден, оны дұрыс жасай алуы керек. Бұл оқу іс-әрекетін аяқталған процеске айналдыратын бағалау әрекеті.

Бағалау рефлексиядан сыртқы критерийлермен ерекшеленеді, бұл ішкі әлемнің сыртқы талаптарға, әдет-ғұрыптарға, нормаларға, заңдарға сәйкестігінің өлшемі. Оқу іс-әрекетіндегі бағалау, ең алдымен, білім алушылардың не үйренгенін және нені игеру керектігін, игерудің сапасы мен деңгейін білуге бағытталған.

Оқу іс-әрекеті процесінде бағалау әрекетінен кейін түзету әрекеті басталады. Түзету деп нәтижені жақсарту, жақсарту процесі түсініледі. «Бағалау өзін – өзі бағалаумен сәйкес келмеген жағдайда түзету басталады – қателерді түзету міндетті емес, керісінше-нәтижені жақсарту, жақсарту. Әдетте түзету алдыңғы кезеңдердің кез келгеніне оралудан тұрады» [6]. Осылайша, түзету әрекетінің мәні қызметтің қай кезеңінде қате пайда болғанына байланысты болады: мақсат қою, жоспарлау немесе жоспарды орындау кезеңінде.

Жоғарыда аталған оқу әрекеттерінің тиімділігі оқушының өзін-өзі реттеу деңгейіне байланысты болады. Өзін-өзі реттеу барлық аталған әрекеттермен байланысты. В.И.Моросанованың пікірінше, сөздің кең мағынасында өзін – өзі реттеу-бұл «субъект қабылдаған мақсаттарға жетуге бағытталған сыртқы және ішкі белсенділіктің барлық түрлері мен формаларын бастау, құру, қолдау және басқару бойынша жүйелі түрде ұйымдастырылған» процесс [7, Б.35]. Бұл тұжырымдамада өзін-өзі реттеу мақсатты қабылдаудан бастап бағалауға дейінгі барлық әрекеттерді қамтиды. Тар мағынада өзін-өзі реттеу дегеніміз-қойылған мақсаттар мен міндеттерге, жағдайларға, жеке тұлғаның ерекшеліктеріне байланысты өз қызметін жүзеге асырудың әртүрлі тәсілдерін таңдау жағдайында көрінетін өз қызметін реттеу әрекеттері.

Осылайша, оқу әрекеттері оқу іс-әрекетінің құрылымына енеді. Оқу іс-әрекеті бар және бастауыш сынып оқушысының оқу қабілетін дамыту міндеттерін шешеді, егер оның барлық компоненттері дәйекті түрде ашылса: мақсат қою, жоспарлау, оқу мәселесін шешу, бақылау, бағалау, түзету, рефлексия.

Әмбебап оқу іс-әрекеттерін қалыптастыру процесі интегративті сипатта болатындығын, олар өзара байланысты және өзара шартты екенін, олардың психологиялық жаңа қалыптардың дамуының белсенді-әрекеттік сипаты тікелей туындайтындығын атап өткен жөн [8, Б.31].

Осылайша, біз мақсат қою, жоспарлау, болжау, бақылау, бағалау, түзету және өзін-өзі реттеу әрекеттерінің мәнін анықтадық. Біз аталған реттеуші әмбебап оқу әрекеттерінің оқушылардың оқу іс-әрекетін қалыптастыру процесінде жүйе құраушы маңызы бар екенін дәлелдеуге тырыстық, өйткені олар оның құрылымына енеді және танымдық, жеке және коммуникативті әмбебап оқу әрекеттерімен байланысты. Оқу іс-әрекеттерін қалыптастыру процесін технологиялық ету үшін біз олардың

құрамындағы жеке операцияларды бөліп көрсетуге тырыстық. Әрі қарай, оқыту процесінде бастауыш сынып оқушыларының реттеуші әрекеттерін қалыптастыру ерекшеліктеріне қарастыру керек, себебі бұл педагогикалық құралдар мен жағдайларды таңдауды негіздеуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Бершадский, М.Е., Гузеев, В.В. Дидактические и психологические основания образовательной технологии. / М.Е. Бершадский, В.В. Гузеев. – М.: Центр «Педагогический поиск». – 2003. – 256с.
2. Воронцов, А.Б. Педагогическая технология контроля и оценки учебной деятельности. Образовательная система Д.Б. Эльконина – В.В. Давыдова. / А.Б. Воронцов. – М.: Рассказовъ, 2012. – 303с.
3. Как проектировать универсальные учебные действия. От действия к мысли: пособие для учителя / А.Г. Асмолов, Г.В. Бугрменская, И.А. Володарский и др.; под ред. А.Г. Асмолова. – М.: Просвещение, 2015. – 152с.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учебник для вузов. / И.А.Зимняя. - М.: Логос. – 2004. – 384с.
5. Оценка достижения планируемых результатов в начальной школе. Система заданий. В 2 ч. Ч.1./ М.Ю. Демидова, С.В. Иванов, О.А. Карабанова и др.; под ред. Г.С. Ковалевой, О.Б. Логиновой. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 2010. – 215
5. Репкина, Г.В., Заика Е.В. Оценка уровня сформированности учебной деятельности/ Г.В.Репкина, Е.В.Заика. – Томск: Пеленг, 2013. – 61 с.
7. Моросанова, В.И. Индивидуальный стиль саморегуляции: феномен, структура, функции в произвольной активности человека / В.И. Моросанова. – М.: Наука, 1998. – 192 с.
8. Селевко, Г.К. Технологии развивающего образования. – М.: НИИ Школьных технологий, 2015. - 192с.

Ертай Н.

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

КЕРІ ОҚЫТУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ДӘСТҮРЛІ ОҚЫТУДАН АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ

Аннотация. Мақалада аралас оқыту формасының ең танымал болып табылатын түрі – төңкерілген оқыту технологиясына жайлы мәлімет беріледі. Оқытудың дәстүрлі және «төңкерілген» тәсілдері салыстырылып, «төңкерілген» оқытудың дәстүрлі оқытудан айырмашылығы, технология ерекшеліктері, кемшіліктері талданады.

Кілт сөздер: «төңкерілген оқыту», төңкерілген сынып, аралас оқыту, оқыту технологиясы, дәстүрлі оқыту.

«Төңкерілген» сабақ әдісінің мәнін дұрыс түсіну үшін алдымен аралас оқыту терминімен танысу керек. Аралас оқыту дегеніміз - күндізгі және электрондық оқыту формаларының үйлесімі жағдайында жүзеге асырылатын білім беру технологиясы. Бұл дәстүрлі сынып-сабақ жүйесі мен заманауи цифрлық білім берудің араласуы. Аралас оқыту формасының ең танымал болып табылатын түрі – төңкерілген сынып.

«Төңкерілген сынып» - бұл сандық құралдардың мүмкіндіктерімен кеңінен танымал болған инновациялық оқыту сценарийі. Оның дәстүрлі сценарийден айырмашылығы - теориялық материал сабақ басталғанға дейін өздігінен зерттеледі (әдетте ақпараттық және коммуникациялық технологиялар арқылы: бейне дәрістер, аудиолекциялар, интерактивті материалдар және т.б.), ал сабақта бос уақыт проблемаларды шешуге, ынтымақтастыққа, оқушылармен өзара әрекеттесуге, білім мен дағдыларды жаңа жағдайда қолдануға бағытталған және оқушылардың жаңа оқу өнімін жасауына [1].

Басқаша айтқанда, «төңкерілген» оқыту аралас оқытудың бір түрі болып табылады, ол әдеттегі үй тапсырмасының орнына оқушылар алдын-ала дайындалған, оқытушы әзірлеген немесе интернеттегі дереккөзден таңдаған теориялық материалды өз бетінше өтетіндей етіп қалыпты сыныпты «айналдыруға» мүмкіндік береді, ал барлық аудиториялық уақыт практикалық тапсырмаларды бірлесіп орындау үшін қолданылады. Шетелде оқытудың осы үлгісімен айналысатын